

Bilingvismul în învățământul superior canadian Cazul Universității din Ottawa¹

JEAN-MICHEL BEILLARD

După cum arată numele său, Universitatea din Ottawa se află în capitala federală a Canadei, o metropolă cu aproximativ un milion de locuitori, situată la granița dintre provincia anglofonă Ontario și cea francofonă Quebec. Pe lângă faptul că este reședința guvernului federal, Ottawa a devenit cunoscută și ca un centru major de înaltă tehnologie (zona Ottawa este supranumită „Silicon Valley a Nordului”), ambele sectoare constituind pentru studenții Universității o importantă sursă de locuri de muncă. Principalul campus al universității este amplasat în centrul orașului, la mică distanță de clădirea Parlamentului; în 1982 a fost dat în folosință un campus adițional, destinat științelor medicale, într-o altă zonă a orașului, în apropierea marilor spitale.

Evident, nici clădirile parlamentare nici industria high-tech nu existau când s-a pus piatra de temelie a universității. Înființată în 1848 ca un colegiu catolic particular de către părinții monahi care veniseră din Franța ca misionari, instituția a fost înregistrată sub denumirea de „Colegiul din Bytown”, după numele micului, dar în continuă creștere, oraș forestier ce avea să devină în cele din urmă Ottawa. Originile sale fac așadar, ca Universitatea din Ottawa să fie una din cele mai vechi instituții de învățământ superior din Canada.

Ca urmare a cererii tot mai mari de instruire universitară, au fost create sau reorganizate în anii '60 și '70 o serie de universități, numărul acestora ridicându-se astăzi în Ontario la 17, ele atrăgând în total peste 230.000 de studenți la cursurile de zi. Fiecare universitate este o instituție „asistată din fondurile publice”, în sensul în care deține autonomie juridică însă primește în jur de 70% din bugetul său operativ de la provincia Ontario, restul fiind acoperit în mare parte de taxele de școlarizare. Universitățile din Ontario diferă mult ca mărime, variind de la 50.000

de studenți, câți are Universitatea din Toronto care este cea mai mare, și pînă la cei 2.000 de la Universitatea Nipissing, cea mai mică.

Cu cei 24.000 de studenți ai săi, Universitatea din Ottawa este o universitate de mărime medie, destul de mare pentru a fi o instituție cuprinzătoare care oferă o mare varietate de programe universitare și postuniversitare în majoritatea domeniilor de cunoaștere: arte, administrație, științe și științe sociale, dar și programe profesionale precum inginerie, educație, medicină, drept și științe medicale. Oferte comparabile se găsesc la alte universități de mărime medie din provincie, cum ar fi Universitatea Regală, Universitatea din Ontario de Vest sau Universitatea McMaster și, nici nu mai e nevoie să spunem, la Universitatea din Toronto care are cel mai mare număr de programe de toate nivelele.

Universitatea din Ottawa are totuși o caracteristică distinctivă: ea este bilingvă. Acest fapt face din ea o instituție cu adevărat unică, care se prezintă cu mîndrie drept o reflectare a Canadei, țară în care diversitatea culturală și bilingvismul (franceza și engleza) constituie politici guvernamentale și se bucură de protecție constituțională. Firește, Universitatea din Ottawa nu este singura care promovează diversitatea culturală: toate universitățile fac asta. Ea nu este nici singura universitate bilingvă din Canada: Universitatea Laurentian, din nordul provinciei Ontario este și ea oficial bilingvă, iar Universitatea York din Toronto include o componentă bilingvă, numită Colegiul Glendon.² Universitatea din Ottawa este unică totuși prin aceea că a prefigurat prin structurarea ei Canada ca și Confederație (1867) și a fost bilingvă înainte ca franceza și engleza să fi devenit limbile oficiale ale Canadei. ^ai mai semnificativ pentru scopul discuției noastre este faptul că ea este astăzi cea mai mare universitate bilingvă din America din Nord, singura destul de mare pentru a oferi ambelor grupuri lingvistice aria vastă de programe pe care le-am menționat mai sus.

Invitație la precauție

Nu există o definiție clară pentru bilingvism. Termenul se poate referi la bilingvismul „individual”, caz în care studentului îi revine obligația de a cunoaște două limbi sau de a le învăța pentru a urma programe sau cursuri care s-ar putea să fie ținute doar în una din limbi, sau se poate referi la bilingvismul „instituțional”, caz în care instituția este cea care recurge la două limbi prin dublarea lingvistică a programelor sau cursurilor, de exemplu, fără se existe vreo cerință ca studentul să cunoască mai mult de o limbă. Sau poate fi un amestec al amîndurora.

Termenul de „universitate” este și el încărcat de ambiguități. Unele universități sînt preponderent institute de învățămînt, adesea mici, ce oferă în cea mai mare parte dacă nu exclusiv programe simple; altele de obicei mai mari, se consideră universități „de cercetare intensivă”, punînd un accent puternic pe cercetare și programe postuniversitare. Evident, există diferențe majore — iar aceasta nu se dorește a fi o judecată de valoare — între cele două tipuri de „universități”.

O „universitate bilingvă” poate reprezenta, de aceea, realități semnificativ diferite, fapt evidențiat în cadrul întrunirii sponsorizate de UNESCO ce a avut loc la București în anul 2000, unde participanți din diferite țări au prezentat modelul de bilingvism al propriei instituții.³ Problema este și mai mult complicată de faptul că adesea se recurge la modelul bilingv pentru a veni în întâmpinarea nevoilor minorității lingvistice laolaltă cu cele ale majorității lingvistice.

În evaluarea modelului bilingv unii subliniază avantajele ce decurg din simpla coexistență a celor două limbi și grupuri lingvistice în sînul aceleiași instituții; alții au o viziune mai negativă și subliniază problemele ce apar odată cu acest model. În Ontario, aceasta a luat forma revendicării de către unii membri ai comunității francofone, a unei universități franceze; voi reveni asupra acestei chestiuni mai târziu.

Bilingvismul: contextul general

Canada este o țară mare cu o întindere de aproape 10 milioane de kilometri pătrați, cu o populație foarte diversă și inegal distribuită și care abia de curînd a depășit limita de 30 de milioane. Această populație relativ redusă este răspîndită pe cuprinsul a zece provincii și a trei teritorii.⁴ Cu cei 11 milioane de locuitori ai săi, Ontario este cea mai populată provincie, urmată fiind de Québec cu 7 milioane și Columbia Britanică cu 4 milioane de locuitori.

Canada este o țară bilingvă, în care franceza și engleza au statut de limbi oficiale bucurîndu-se astfel de „drepturi și privilegii” egale în ce privește folosirea lor în toate instituțiile Parlamentului și guvernului Canadei.⁵ Cuvîntul important aici pentru scopul nostru este „Canada”. Nu există nici o asemenea garanție a egalității în ce privește instituțiile și guvernarea diferitelor provincii. Cu excepția provinciei New Brunswick, care este bilingvă, toate celelalte provincii sînt unilingve, franceza fiind limba oficială a provinciei Québec, iar engleza a tuturor celorlalte.

Acest lucru merită remarcat din cel puțin două motive. Primul este acela că, mai ales ca urmare a factorilor istorici, toate provinciile sînt locuite de oameni — mai mulți ori mai puțini — a căror limbă maternă este cealaltă limbă oficială: anglofonii din Québec reprezintă în jur de 13% din populația provinciei, iar francofonii din provinciile a căror limbă oficială este engleza formează minorități lingvistice variînd de la 0,4% în Newfoundland și pînă la 5% în Ontario. În New Brunswick ei reprezintă cam o treime din populația provinciei. În cifre absolute, aceasta înseamnă însă că majoritatea francofonilor din afara Québec-ului se află în Ontario. Există în jur de 500.000 de franco-ontarieni și 250.000 de francofoni în New Brunswick, aceste două provincii însumînd trei sferturi din milionul de francofoni din afara Québec-ului. Ceilalți 250.000 sînt răspîndiți în grupuri relativ mici pe tot întinsul Canadei, variînd de la 1.000 la 50.000, în funcție de provincie.

Al doilea element important este acela că în Canada educația constituie o responsabilitate de nivel provincial, iar nu federal, fapt legiferat în termeni clari

de Constituția adoptată în 1867: „În și pentru fiecare provincie, Adunarea Legislativă este *singura* care poate legifera în domeniul educației”.⁶ A fost însă introdusă, prin Legea constituțională din 1982, o Cartă canadiană a drepturilor și libertăților, incluzând și o secțiune intitulată „Drepturile educaționale ale minorității lingvistice”. Ca urmare, atât minoritățile lingvistice francofone cât și anglofone au dreptul constituțional de a fi educate în limba maternă, dacă sînt îndeplinite anumite condiții.

Mai concret, articolul 23 afirmă că cetățenii canadieni „a căror primă limbă învățată și încă înțeleasă este cea a populației anglofone sau francofone minoritare în provincia în care locuiesc ... (sau) ... care au urmat școala elementară în Canada...” în limba minoritară a provinciei lor „au dreptul pentru copiii lor la educație la nivel elementar și liceal în acea limbă și în acea provincie” (sublinierea autorului). Îndeplinite fiind anumite condiții, finanțarea acestui tip de educație trebuie făcută din fondurile publice, iar articolul 23 garantează în continuare „acolo unde numărul copiilor o justifică, ei au dreptul de a primi acea educație în limba minoritară, facilitățile educaționale fiind asigurate din fondurile publice”. Cînd aceste condiții sînt realizate, vor exista așadar în provinciile multilingve facilități educaționale atât pentru majoritatea lingvistică cât și pentru minoritatea lingvistică. Pe de altă parte, Constituția canadiană păstrează tăcerea în chestiunea educației universitare în limba minorității. Totuși, în anumite provincii și în diferite grade, atât minoritatea anglofonă cât și cea francofonă au acces la educație universitară în propria limbă. Universitatea McGill, Universitatea Concordia și Universitatea Episcopală, toate din Québec, folosesc engleza ca limbă de instruire și oferă o mai mare varietate de programe. Universitatea din Moncton în provincia New Brunswick este francofonă după cum este și Universitatea Sainte-Anne din Noua Scoție, sau Colegiul Universitar Saint-Boniface din Manitoba și Facultatea Saint-Jean din Alberta. Cu excepția celei dintîi, acestea oferă însă foarte puține programe.

În Ontario nu este nici o universitate care să aibă ca limbă de predare exclusiv limba minoritară. În loc, oferta de programe în limba franceză este făcută de cele trei universități menționate anterior.

Dintre toate instituțiile de mai sus, fie ele unilingve sau bilingve, care oferă programe în limba franceză, Universitatea din Ottawa este de departe cea mai mare. (Universitatea din Moncton și Universitatea Laurentian numără în jur de 6.000 de studenți în timp ce instituțiile mai mici precum Universitatea Sainte-Anne atrag cîteva sute de studenți). Într-adevăr, numărul programelor pe care le oferă în limba franceză se compară nu numai cu universitățile din afara Québecului, ci și cu multe universități din Québec.

În 1960 erau 2.900 de studenți înscriși la Universitate. Se presupunea că numărul lor avea să crească la 5.000 pînă în 1965 și pînă la 8.000 în 1970. Ca instituție denominațională, Universitatea nu era eligibilă pentru a primi subvenții

complete de la nivelul provincial. Provincia asigură o oarecare asistență, însă numărul de studenți anticipat pentru anii următori făcea evident faptul că numai o creștere substanțială a fondurilor publice alocate putea face față unei asemenea extinderi. În consecință, încă din 1963 au fost inițiate negocieri cu guvernarea provinciei Ontario, iar doi ani mai târziu legislativul provinciei a adoptat o „Lege cu privire la Universitatea din Ottawa”, care urma să fie cunoscută sub numele de Legea Universității din Ottawa, 1965.

Legea statornicea Universitatea drept o corporație și stipula că „exceptând chestiunile atribuite prin această lege Senatului... conducerea, administrarea, management-ul și controlul Universității precum și a proprietăților, veniturilor, afacerilor și treburilor sale sînt încredințate Consiliului...” (articolul 11). Legea mai afirma că „Conducerea, disciplina și controlul Universității vor fi libere de restricțiile și controlul oricărui organism exterior, fie el laic ori religios...” (articolul 8). Universitatea avea să fie astfel la acea dată o corporație non-profit complet autonomă, condusă de un sistem bicameral: ea urma să aibă un Consiliu format din maximum 32 de membri care să decidă în toate privințele în chestiunile financiare și cele referitoare la personal, și un Senat care să decidă în toate chestiunile academice (Legea nu a fixat o limită superioară pentru numărul membrilor Senatului, care se ridică astăzi la 70.) Această nouă corporație fără statut denominațional devenea acum complet eligibilă pentru finanțarea de către provincie.

O misiune specială

O relevanță deosebită pentru discuția noastră o are articolul 4 (c) al Legii care afirmă și consfințește pentru „noua” Universitate misiunea și caracterul său bilingv. Acest articol stipulează că unul din „obiectivele și țelurile Universității” este:

„4 (c) să promoveze în continuare bilingvismul și biculturalitatea și să păstreze și dezvolte cultura franceză în Ontario”.

Acest articol este fundamental pentru Universitate deoarece, pe lângă faptul că îi încredințează îndatoriri pe care le au și alte universități din Ontario, îi încredințează ceea ce noi numim în mod curent „misiunea noastră specială”.

Care este înțelesul acestei „misiuni speciale”? În ce fel a evoluat ea de-a lungul istoriei Universității? Ce provocări și ce oportunități implică ea?

Bilingvismul în Universitate: 1848-1974

Legea Universității din Ottawa, 1965, nu prevede în ce fel trebuie implementat articolul 4 (c), lăsându-se pe seama Universității să decidă ceea ce ea a făcut oficial în 1974 odată cu adoptarea Regulamentului privind bilingvismul în Universitatea din Ottawa. Acest document a fost primul care a codificat conceptul de bilingvism pentru instituție, concept ce fusese supus uneori unor serioase dificultăți.

Anii de început ai bilingvismului

Chiar de la începuturile sale din 1848, Colegiul din Bytown concretiza trei componente ale bilingvismului: crearea unui mediu în care ambele grupuri lingvistice să învețe să trăiască împreună, învățarea englezei și francezei de către studenții ambelor grupuri și necesitatea de a face sigură păstrarea educației în limba franceză în această regiune.

Fondatorul său dorea ca acest Colegiu să contribuie „puternic, la cimentarea celor mai durabile legături, acelea făcute în tinerețe de către tineri din culturi și religii diferite, precum și la năruirea antipatiilor firești însă întotdeauna deplorabile dintre cetățenii aceleiași țări.”⁷ Colegiul era menit să fie în slujba „și într-adevăr a fost în slujba populațiilor de pe ambele maluri ale râului Ottawa”⁸, adică a viitoarelor provincii Québec și Ontario. Faptul că promovarea limbii franceze avea să fie consolidată prin crearea Colegiului a fost și el evidențiat de către fondatorul său. Susținând că acesta va servi interesele Québec-ului, de unde proveneau mai bine de jumătate din studenți, el remarca despre Colegiu că era „... destinat să vină în sprijinul tradițiilor și limbii sale pe cale să dispară în totalitate din acea parte a provinciei.”⁹

Așadar, chiar de la începuturile sale, în Colegiu urma să fie învățate atât franceza cât și engleza — fără să existe o dublare a cursurilor, de studenții ambelor grupuri lingvistice și din ambele provincii. Cursurile (mai ales studierea autorilor greci și latini) urmau să fie predate dimineața în franceză, iar după masa în engleză sau viceversa, dovadă că în acele timpuri orarele erau mai flexibile ca astăzi. Cu alte cuvinte, Colegiul era un mediu de „...bilingvism integral, de «imersiune» a studenților și profesorilor în ambele limbi”.¹⁰

Bilingvismul în anii ce au urmat

După vreo 20 de ani totuși, această abordare specifică se lovea de o serie de dificultăți. Studenții anglofoni reprezentau acum majoritatea corpului studențesc. Obligația ce le revenea de a învăța franceza într-o provincie ce devenise anglofonă era tot mai mult contestată. Pe de altă parte, fusese înființat de curînd un colegiu englez unilingv la Ottawa profilîndu-se astfel amenințător la orizont riscul de a pierde studenții anglofoni. Totodată, mulți francofoni din Québec păreau să prefere acum colegiile francofone din Québec unde, printre altele, taxele de școlarizare erau mai reduse decît la Colegiu.,¹¹

În multe privințe, aceste provocări (concurența altor instituții, o majoritate anglofonă și taxe mai reduse în Québec) sînt direct comparabile cu cele cu care se confruntă Universitatea astăzi. Ar fi însă greșit să conchidem că istoria este atît de veche încît se repetă, deoarece la exact un secol după ce Colegiul a instituit o reformă radicală pentru ca programele sale să fie predate în engleză, Universitatea a adoptat Regulamentul său din 1974 cu privire la bilingvism ce avea să dea avînt bilingvismului și dezvoltării de programe de limbă franceză.

În 1874 însă reforma programelor luase o turnură unilingvă: toate disciplinele urmau să fie predate în engleză (cu excepția francezei și a religiei în cazul studenților francofoni). Anglofonii și francofonii au continuat să coexiste în acea perioadă — după cât se pare, într-o atmosferă de respect reciproc ce nu era caracteristică relațiilor lor din afara instituției — însă limba oficială de instruire era engleza. Francofonii trebuiau să fie sau să devină bilingvi, lucru ce nu era valabil și pentru anglofoni. Această situație avea să persiste pînă la sfîrșitul secolului.

Treptat, diferiți factori păreau să transforme Colegiul Catolic din Bytown, inițial bilingv, într-o universitate catolică preponderent unilingvă de tip irlandez. Noțiunea de bilingvism părea condamnată la dispariție într-un colegiu la temelia cărui stătuse. Aceasta nu s-a întîmplat totuși. În ciuda a numeroase dificultăți, în 1901 avea să reapară predarea în limba franceză și din acel an „universitatea se reconectază la propriul ei trecut și recunoaște francofonilor drepturile de care au fost privați parțial din 1874. Totuși, bilingvismul nu este impus anglofonilor care nu îl doresc, ci este continuat pentru francofonii care consideră necesară limba engleză pentru avansarea lor socială, mai ales în Ontario.”¹²

Bilingvismul: un drum pe alocuri accidentat

Spațiul nu ne permite să prezentăm o istorie detaliată a evoluției bilingvismului în Universitate. O asemenea cercetare a fost deja întreprinsă de un fost rector, într-o serie de patru volume care cuprinde viața Universității din Ottawa, de la 1848 și pînă astăzi. Titlurile volumelor sînt semnificative: ele se referă toate la o „coexistență” a celor două limbi și grupuri lingvistice în cadrul instituției: „dificilă” pînă în 1898 din cauza problemelor pe care tocmai le-am descris, coexistența urma să devină „amenințată” (1898-1936) apoi „fructuoasă” (1936-1965) și, în cele din urmă, „echitabilă” în trecutul recent.¹³

Cu alte cuvinte, primii 100 de ani de bilingvism nu au fost lipsiți de dificultăți. Partea bună a lucrurilor este însă că acest Colegiu a izbutit să supraviețuiască și să devină mai solid. În tot acest timp, Colegiul din Bytown a continuat să crească atît ca număr de studenți cît și în statut. El a fost ridicat la rang de universitate (adică a fost autorizat să acorde licențe) în 1866 prin edict regal și recunoscut ca „Universitate catolică deplină” printr-un decret papal emis în 1889.¹⁷ Instituția a acordat prima diplomă de licență în 1872, prima de masterat în 1874 (aceluiași student) și primul titlu de doctor în litere și filosofie în 1892.

Bilingvismul în Universitate din 1974 pînă în prezent

Cînd a fost reorganizată Universitatea în 1965, numărul studenților care urmau cursurile de zi crescuse la 4285, pe care, dacă îl combinăm cu cel al studenților de la cursurile cu frecvență redusă, rezulta probabil un total destul de apropiat de cei 5000

de studenți prognozați, demonstrând că prognozele de înscriere sînt uneori corecte. Dintre aceștia, 49,5% proveneau din Ontario, 32,7% din Québec, 4,7% din alte provincii, iar 13,2% din alte țări. 52,5% aveau ca limbă maternă franceza, 40,9% engleza, iar 6,5% aveau drept limbă maternă o limbă diferită de limbile oficiale. În următorii 10 ani, Universitatea a continuat să se extindă, în 1974-75 studenții la cursurile de zi depășind cu puțin 10.000, 53,9% provenind din Ontario și 31,4% din Québec. Distribuția lingvistică a corpului studențesc mai era încă destul de stabilă, franceza fiind limba maternă a 51,6% dintre studenți, iar engleza a 39,6%.¹⁴

Pînă în acel moment, Universitatea dezvoltase deja multe din programele care formează baza ofertelor de astăzi. În ce privește limba de instruire, lucrurile erau însă destul de diferite. Științele exacte, ingineria, medicina și dreptul comun, de pildă, erau predate doar în engleză, în timp ce majoritatea programelor umaniste și științele sociale erau oferite în ambele limbi, puține (foarte puține) fiind oferite doar în limba franceză. Fiind o consecință a istoriei Universității și a diverselor considerații financiare, această distribuție asimetrică a limbilor de predare nu era atât de neobișnuită pe cît poate părea astăzi. Majoritatea studenților erau înscriși la științele umaniste și sociale și puteau frecventa cursurile în oricare din cele două limbi. De asemenea, cea mai mare proporție de studenți francofoni proveneau din Québec și mulți dintre ei veniseră la Universitatea din Ottawa pentru a învăța sau a-și perfecționa engleza.

Cu toate acestea, era evident că acest tip de bilingvism însemna că anglofonii unilingvi puteau urma aproape toate cursurile Universității în limba lor maternă, în vreme ce francofonii trebuiau să fie bilingvi pentru a putea beneficia de aceeași varietate de oferte. La începutul anilor '70, Universitatea a decis să cerceteze mai îndeaproape chestiunea bilingvismului și a descoperit că trebuiau remediate o serie de deficiențe.

Regulamentul cu privire la bilingvism, 1974

Regulamentul cuprinde șapte secțiuni: Partea I tratează categorizările (incluzînd definierea programelor în funcție de gradul lor de bilingvism, punct asupra căruia voi reveni puțin mai încolo); Partea a II-a are ca obiect administrația, Partea a III-a personalul auxiliar, Partea a IV-a programele de studiu, Partea a V-a corpul profesoral, Partea a VI-a studenții, iar Partea a VII-a implementarea recomandărilor sale. Regulamentul este, așadar o prezentare aproape exhaustivă a instituției și a ceea ce trebuia făcut pentru a se implementa articolul 4 (c) al Legii cu privire la Universitatea din Ottawa, 1965.

Un tablou deloc simplu

Regulamentul propunea următoarea clasificare:

„a) Pe baza limbilor folosite în predare:

(i) programe unilingve, în care cursurile se țin numai într-una din limbile oficiale;

(ii) programe bilingve prin dublare, în care toate cursurile sînt ținute atît în engleză cît și în franceză astfel încît studentul poate, dacă dorește, să studieze într-o limbă fără să-i fie restrînsă libertatea de alegere între diferitele orientări speciale autorizate de programul său;

(iii) programe bilingve cu preponderența uneia din limbile oficiale, în care cursurile obligatorii se țin în ambele limbi oficiale, dar în care majoritatea cursurilor opționale sînt oferite în limba predominantă astfel încît studentul poate urma cursurile într-o singură limbă însă cu costul restrîngerii libertății de opțiune în ce privește specializările;

(iv) programe bilingve, în care cursurile obligatorii se țin într-una sau cealaltă din limbile oficiale astfel încît studentul trebuie să urmeze cursuri în ambele limbi.”

După cum se poate vedea imediat, programele existente în 1974 cuprindeau întreaga gamă de varietate lingvistică. Clasificarea programelor în funcție de limba de predare nu era totuși suficientă pentru a oferi un tablou exact al complexității aflate la dispoziție. Regulamentul continua clasificarea astfel:

„(b) pe baza regulamentelor academice:

(i) programe în care nu este impusă de regulament nici un fel de competență lingvistică ca și condiție de absolvire, în afara cunoașterii limbii cerute pentru înscrierea la cursuri;

(ii) programele care, prin regulament, impun drept condiție a absolvirii să se facă dovada unui nivel de cunoaștere a celei de-a doua limbi prin trecerea unui test la începutul studiilor sau prin testare după ce studentul a urmat unul sau mai multe cursuri ținute în limba a doua și specificate de programul respectiv;

(iii) programe care includ unul sau mai multe cursuri în limba a doua, indiferent de nivelul de competență lingvistică al studentului la începerea studiilor universitare.”

Acesta era contextul de bilingvism în care Regulamentul aborda problema a ceea ce trebuia făcut în anii ce urmau în privința personalului, studenților, programelor și administrației Universității. El reitere anumite drepturi referitoare la folosirea ambelor limbi, oferea stimulente pentru învățarea celei de-a doua limbi și includea bilingvismul ca pe o condiție de angajare în pozițiile care necesitau aceasta.

Funcțiile personalului auxiliar erau clasificate în funcție de natura îndatoririlor ce le presupuneau în poziții ce necesitau un bilingvism complet, unul parțial sau în cele în care deținătorul funcției putea fi unilingv. Urmău să fie oferite cursuri de învățare a limbii a doua, pe cheltuiala Universității, pentru angajații unilingvi, dacă era necesar. Cei ce aveau să se angajeze de aici încolo trebuiau să îndeplinească nivelul lingvistic cerut încă de la angajare.

O abordare similară a fost întreprinsă pentru profesori:

„14 (1) După intrarea în vigoare a acestui regulament, Universitatea va angaja ca membri ai corpului profesoral numai persoane care sînt cel puțin parțial bilingve sau care se angajează să atingă acest nivel de competență lingvistică.

(2) Un membru al corpului profesoral angajat în temeiul unei astfel de asumări nu va fi titularizat pînă cînd nu își va fi îndeplinit angajamentul.”

În ce privește desfășurarea ședințelor din cadrul Universității, Regulamentul prevedea ca ședințele Consiliului, Senatului și ale comisiilor lor să fie bilingve (în sensul în care putea fi folosită fie franceza fie engleza) însă la cerere urma să fie pusă la dispoziție o traducere a oricărei moțiuni asupra votului. Pe de altă parte, nu trebuiau traduse procesele verbale care consemnau intervențiile și moțiunile membrilor în limba în care au fost făcute.

În ce privește studenții, li s-a garantat dreptul de a folosi fie franceza fie engleza în contactele lor cu administrația centrală a Universității și cu cea a facultății lor, precum și dreptul de a-și redacta lucrările în limba oficială pe care o aleg, indiferent de limba în care s-a predat cursul. Totodată, facultățile urmau să creeze stimulente pentru ca studenții lor să devină bilingvi cel puțin pasiv.

După 25 de ani

Este just să afirmăm că aceste drepturi și reglementări au fost implementate cu succes cu excepția ultimei chestiuni, mai dificilă de evaluat.

Regulamentul avea clar în vedere să asigure faptul că, pe viitor, toți studenții absolvenți să aibă în comun cunoașterea pasivă a celeilalte limbi. Totuși, găsirea unei soluții comune tuturor facultăților s-a dovedit a fi o sarcină imposibilă. Facultatea de Arte și Facultatea de Științe Sociale, de pildă, au impus studenților lor obligativitatea promovării unui test de limbă a doua pentru a putea absolvi. Deși această cerință a evoluat întrucîtva în timp, procesul poate fi rezumat precum urmează: studenții admiși dădeau un examen de triere care să determine nivelul de cunoaștere a celei de-a doua limbi și, ca atare, numărul de cursuri predate în această limbă pe care ei trebuiau să le urmeze pentru a promova testul de competență lingvistică. Aceste cursuri erau cursuri non-credit, adică ele erau suplimentare față de cerințele normale ale programului și nu se includeau în calcularea mediei studentului. Studenții ale căror teste de triere demonstrau că erau bilingvi într-o măsură corespunzătoare erau scutiți de alte cursuri de limbă.

S-au iscat multe probleme din pricina acestei cerințe. Studenții care îndepliniseră toate cerințele programului și care ar fi absolvit în orice altă universitate canadiană se puteau confrunta cu probleme în a absolvi tocmai din cauza acestei cerințe. În majoritatea cazurilor, absolvirea era întârziată pur și simplu pînă la îndeplinirea cerinței, însă au existat și cazuri în care studenții nu au putut absolvi. Studenții se plîngeau, părinții se plîngeau și, în anumite cazuri, profesorii se

plîngeau. De-a lungul anilor s-au acordat din ce în ce mai multe scutiri de la regulă și *raison d'être* al cerinței a fost tot mai mult pus la îndoială.

Dacă cerința ar fi fost universal aplicată în cadrul Universității, ea ar fi putut fi apărută ca o notă distinctivă, ca o „marcă” să zicem așa, a studenților Universității din Ottawa. Dar nu era așa. Unele facultăți insistau doar asupra noțiunii de „contact” cu cealaltă limbă (studenții trebuiau doar să asiste la unul sau mai multe cursuri susținute în limba a doua) și considerau că stimulentele, iar nu cerințele, constituiau abordarea justă.

După numeroase discuții, a devenit evident că nu se putea ajunge la un consens pentru o politică comună, alta decât promovarea „contactului” cu cealaltă limbă. La începutul anilor '90, avînd acordul facultăților vizate, Senatul a hotărît să elimine cerința testului de limbă a doua așa cum fusese el practicat de Facultățile de Artă și de Științe Sociale.

În ce privește celelalte părți ale Regulamentului, rezultatele sînt lipsite de orice echivoc. Personalul auxiliar este în totalitatea lui activ bilingv. În privința profesorilor este important să remarcăm că, la scurt timp după adoptarea Regulamentului, Asociația profesorilor a devenit factorul recunoscut de negociere și decizie în chestiunea personalului didactic. Condițiile angajării, inclusiv titularizarea pe post, a devenit astfel parte a unui contact colectiv negociat. Cerința referitoare la cea de-a doua limbă ar fi putut de naștere controverselor, ceea ce nu s-a întîmplat totuși. S-a căzut de acord că nivelul obligatoriu de cunoaștere a celeilalte limbi va fi specificat în primul contract de angajare precum și ulterior, pînă la titularizare.

În formularea Contractului colectiv, cerința lingvistică (una din cele opt impuse) pentru obținerea postului sună în felul următor: „Membrul trebuie să fi îndeplinit cerințele referitoare la nivelul de performanță în franceză și engleză precizat în scrisoarea inițială de numire curentă...”, acest nivel urmînd să fie confirmat de o testare a limbii a doua, dacă este necesar. În practică, aceasta a însemnat că cerințele lingvistice impuse de Regulament au fost adesea depășite, bilingvismul activ fiind cerut atît la vremea angajării cît și la cea a titularizării. Cerința unui bilingvism activ a fost foarte utilă în dezvoltarea accelerată a programelor în limba franceză care a avut loc în cursul deceniului următor.

Dezvoltarea programelor în limba franceză în anii '80

Regulamentul era cît se poate de clar în tratarea programelor de studiu: Senatul trebuia să acorde considerația cuvenită felului în care resursele suplimentare alocate programelor contribuiau la implementarea articolului 4 (c) și, în consecință, Senatul urma să „acorde o atenție deosebită proiectelor care au ca obiect satisfacerea unei nevoi identificate a comunității pe care o servește, fie prin îmbunătățirea caracterului bilingv al unui program existent, fie prin transformarea unui program unilingv existent într-unul bilingv.” (sublinierea autorului).

După cum am arătat deja, un mare număr de programe din domeniul umanist și al științelor sociale era deja bilingv în sensul în care acestea erau oferite în ambele limbi sau în sensul în care studenților li se cerea să demonstreze cunoașterea pasivă a celeilalte limbi. Implementarea Regulamentului a avut o semnificație deosebită mai cu seamă în facultățile în ale căror programe prevala limba engleză.

La începutul anilor '80, Universitatea aproba primul său plan pe cinci ani de dezvoltare a programelor în franceză. Acest plan se baza, ca și cele care i-au urmat, pe o dublă abordare: introducerea în limba franceză a cursurilor predate pînă atunci doar în engleză în cadrul programelor existente; și crearea de noi programe, fie bilingve, fie exclusiv franceze, care să servească comunitatea francofonă din Ontario. Prima componentă era în mod clar gîndită ca un proces de „recuperare” prin care studenții francofoni să poată frecventa măcar parțial, iar la modul ideal, în viitor, integral programul pe care l-au ales în propria limbă; cea de a doua componentă era nu numai în spiritul Regulamentului, ci și a ceea ce avea să fie inclusă ca secțiunea (IV) în Declarația cu privire la misiunea Universității, adoptată în 1987: „exercitarea puterii de decizie în dezvoltarea programelor de instruire, de cercetare și profesionale concepute anume pentru populația francofonă din Ontario.” Este demnă de remarcat această referire deosebită la „populația francofonă din Ontario”. Ea nu se regăsește în Legea cu privire la Universitatea din Ottawa și nici în Regulamentul cu privire la bilingvism. Pînă în anii '80, au avut însă loc schimbări majore în frontul francofon. Studenții francofoni, care fuseseră pînă atunci majoritari, reprezentau acum mai puțin de 50% din corpul studentesc al Universității. În 1984, procentajul lor era de 40,5% din totalul studenților înscriși la cursuri de zi în comparație cu cel de 47,8% al anglofonilor. Tot mai mult, studenții proveneau din Ontario — peste două treimi în același an 1984. Pe de altă parte, numărul studenților din Québec era în continuă descreștere, atît în cifre absolute cît și relative (23,2% în 1984, mai tîrziu mai puțin de 20%).¹⁵

Totuși, treptat, francofonilor din Québec le luau locul studenții francofoni din Ontario care deveneau acum majoritatea populației francofone a Universității. Chiar și așa, numărul studenților franco-ontarieni era limitat din cauza unei tradiționale participări reduse în învățămîntul superior, dar și în cifre absolute. Cu alte cuvinte, extinderea programelor în franceză a avut loc la o dată la care proporția studenților francofoni începuse deja să descrească și cînd cele mai realiste prognoze susțineau că numărul absolut al studenților francofoni avea să rămînă stabil sau, în cel mai bun caz, să crească ușor.

Scurtă digresiune asupra finanțării

În mod evident, implementarea acestor planuri nu ar fi fost posibilă în condițiile procesului uzual de finanțare ale cărui criterii sînt preponderent numerice. Fără a intra în detaliile sistemului de finanțare, este important să se știe totuși că el include două componente principale: o formulă bazată pe criteriul numeric în temeiul căreia Universitatea obține 90% din totalul subvențiilor alocate de provincie

și câteva anexe „specifice misiunii” care acoperă costurile suplimentare necesare situațiilor speciale cum este și cazul bilingvismului.

În demararea de noi programe, dificultatea presupusă de anexa bilingvă a finanțării este dublă. În primul rînd, ea reprezintă o rambursare a cheltuielilor deja făcute și dacă instituția nu a finanțat deja cursurile în cealaltă limbă ea nu primește nici un fel de fonduri speciale în baza acestei anexe. În al doilea rînd, ea este destinată să acopere doar costurile suplimentare, adică acele costuri care pot fi puse pe seama faptului că instituția nu este unilingvă.

Un exemplu în acest sens ar fi dublarea lingvistică — nu numai în anumite condiții — a unui curs obligatoriu. Dacă politica institutului este de a avea secții de aproximativ 50 de studenți în paralel (una în franceză, una în engleză), nu i se va acorda nici un fond special. Dacă însă cursul are înscriși 50 de studenți la secția engleză și ar trebui să se creeze o secție specială pentru un număr mic, să zicem 5, de studenți francofoni, aceasta ar implica un cost suplimentar. În condiții obișnuite, o instituție unilingvă ar mări pur și simplu numărul primei secții cu 5, fără nici un cost suplimentar. O universitate bilingvă ar trebui să înființeze o secție nouă, iar costurile presupuse de aceasta ar fi rambursate. În același chip, ar fi suportate cheltuielile bibliotecii și cele administrative ce pot fi puse pe seama misiunii bilingve a universității. Oricît de importantă este pentru funcționarea unei universități bilingve, anexa afectată bilingvismului a sistemului de finanțare nu facilitează totuși lansarea de noi programe ale căror cheltuieli de demarare (angajare de noi profesori, de pildă) trebuie făcute imediat. În anii '80, guvernarea provinciei a hotărît să rezolve această problemă prin alocarea de fonduri speciale în acest scop în cazul programelor în limba franceză, act ce era întru totul în spiritul eforturilor provinciei de a asigura franco-ontarienilor acces la servicii în propria limbă. O „Lege a serviciilor în limba franceză” a fost adoptată în 1986 în virtutea căreia, în anumite condiții, agențiile guvernamentale și instituțiile legislativului urmau să fie „desemnate” să aibă obligația de a oferi servicii în franceză.

Dacă nu pierdem din vedere că Ontario nu este o provincie bilingvă, se impune o comparație a articolului 4 (c) a Legii cu privire la Universitatea din Ottawa, 1965, cu preambulul la Legea serviciilor în limba franceză, 1986, din care citez o parte: „Avînd în vedere că limba franceză este o limbă istorică și respectată în Ontario... și avînd în vedere că Adunarea Legislativă recunoaște contribuția moștenirii culturale a populației de limbă franceză și dorește să o transmită generațiilor viitoare...” În mod evident, guvernarea provinciei Ontario lua măsuri pentru ca, fără să modifice statutul unilingv al provinciei, să ofere totuși minorității franco-ontariene servicii în propria limbă.

Legea nu viza și universitățile (acestea puteau solicita „desemnarea”, ea nu le putea fi impusă ca în cazul agențiilor guvernamentale). Guvernarea a decis să abordeze totuși problema programelor universitare în limba franceză prevăzînd

finanțarea și planificarea corespunzătoare a ofertelor de programe de limbă franceză ale universităților bilingve din provincie. Ca urmare, s-a înregistrat un progres semnificativ atât în ce privește coordonarea ofertelor de cursuri în franceză ale universităților bilingve din provincie, cât și în ce privește demararea de programe complet noi, majoritatea lor la Universitatea din Ottawa.

Rezultatele

O numărătoare recentă indică faptul că 113 din programele Universității, erau oferite în engleză, 91 în franceză, iar 22 parțial în franceză. Programele de nivel post-universitar se ridicau la 89 în engleză, 49 în franceză, iar 46 parțial în franceză (unele programe sînt oferite exclusiv în franceză).²⁰ Mai rămîne încă loc pentru dezvoltarea în continuare în ce privește echilibrarea lingvistică a cursurilor, următoarea planificare urmînd fără îndoială să facă recomandări în acest sens. Trebuie însă remarcat faptul că echilibrarea lingvistică nu înseamnă un număr egal de programe în ambele limbi. În virtutea naturii Universității, unele programe vor rămîne bilingve, iar în cazul particular al programelor dezvoltate pentru comunitatea franco-ontariană, unele vor fi exclusiv în franceză.

Desigur, la fel de important ca numărul programelor este tipul de program implementat. În această privință este relevant exemplul programelor profesionale. În mod tradițional, toate cursurile Facultății de Medicină erau susținute exclusiv în engleză — cu excepția cîtorva lucrări practice de laborator. La rădăcina acestei stări de lucruri se aflau multe cauze (unele cum ar fi lipsa medicilor vorbitori de franceză în spitalele asociate Universității în procesul de instruire nedepinzînd de Universitate), dar ea crea totuși o sumă deloc neglijabilă de nemulțumire în sînul comunității franco-ontariene. Această problemă este remediată în prezent: programul este accesibil și în franceză.

Același lucru este valabil și pentru Facultatea de Drept al cărei program de Drept Civil este oferit doar în limba engleză. Franceza este recunoscută ca limbă oficială în curțile de justiție din Ontario și se resimțea nevoia ca Universitatea să dezvolte un program de drept civil în limba franceză pentru a pregăti astfel viitori avocați care să profeseze în această limbă. (Din cauze pe care spațiul nu ne îngăduie să le prezentăm aici, primul program de drept civil în limba franceză a fost dezvoltat la Universitatea din Moncton, din provincia bilingvă New Brunswick). Acest program a fost dezvoltat treptat, introducîndu-se anul întîi de studiu, apoi al doilea, etc. în franceză, pînă la completarea lui.

În fine, au fost create cîteva programe noi, fie bilingve (cu cursuri în franceză și în engleză, fără a fi însă dublate), fie exclusiv franceze. Acestea au fost menite în mod clar să vină în întîmpinarea nevoilor comunității franco-ontariene ai cărei reprezentanți fuseseră consultați în acest sens. Exemplele includ, la nivel postuniversitar, programul bilingv de Asistență Socială, iar la nivel de licență programele de Fizioterapie și Terapie ocupațională. Aceste două programe sînt

oferite exclusiv în franceză: ele sînt disponibile în engleză la alte univeristăți din Ontario și nu s-a impus necesitatea adăugării unuia echivalent în engleză ori a transformării acestuia în program bilingv.

Bilingvismul: o propunere de evaluare

După cum reiese din scurta prezentare istorică de mai sus, bilingvismul de la Universitatea din Ottawa își are rădăcinile în convingerea că el constituie o valoare adăugată Universității și că se asociază cu promovarea culturii franceze. „Misiunea specifică” Universității, conform articolului 4 (c) a Legii, nu lasă loc ambiguității în acest sens: Universitatea trebuie să promoveze bilingvismul și cultura franceză. Orice evaluare a modelului bilingv în varianta dezvoltată la Universitatea din Ottawa trebuie să se facă, de aceea, în lumina gradului de reușită pe care ea l-a atins în realizarea ambelor obiective.

Probleme mici și mari

Un lucru este cert: o instituție bilingvă este mai complexă decît una unilingvă.

Problemele variază de la a nu ști în ce limbă să te adresezi unui student pe care îl întâlnești prima dată și pînă la a „greși” limba (adică a folosi cealaltă limbă) în care trimiți o cerere de înscriere, ca să nu mai vorbim de menținerea unei reprezentări adecvate a studenților, personalului auxiliar și profesorilor din ambele grupuri lingvistice.

Există numeroase probleme de percepție. Un exemplul recent — dar sînt multe altele — este semnificativ. În ultima ediție a ziarului englez al studenților „Fulcrum”, un articol intitulat „Două solitudini” susține că „pentru o instituție bilingvă, se face o groază de tam-tam în jurul Universității din Ottawa pentru favorizarea strigătoare la cer a unei limbi în detrimentul ceilelalte — atît de studenții englezi cît și de cei francezi”¹⁶ O analiză succintă ar dovedi că Universitatea nu are cum să favorizeze simultan franceza în detrimentul englezei și engleza în detrimentul francezei, oricît s-ar strădui...

La un nivel mai general, faptul că Universitatea este bilingvă înseamnă adeseori că cei din afara ei și care sînt greșit informați o percep ca fiind unilingvă în cealaltă limbă: o instituție francofonă dacă sînt anglofoni sau una anglofonă dacă sînt francofoni. Cei care sînt ceva mai bine informați și care știu că Universitatea este bilingvă înțeleg greșit acest lucru: ei cred adeseori că studenții trebuie să fie bilingvi pentru a fi admiși sau să devină bilingvi pînă vor absolvi. Ca să înrăutățească și mai mult lucrurile, unii francofoni care știu că Universitatea este bilingvă, nu agreează ideea aceasta și cred că ea nu este destul de francofonă.

Apoi, se mai pune problema cum sînt percepute strădaniile Universității de a-și duce la îndeplinire misiunea în funcție de diferite interpretări pe care oamenii o dau acestei misiuni.

Acum câțiva ani, în urma unor reproșuri insistente făcute de studenții francofoni, s-a luat decizia de a desemna unul din complexele studențești drept complex francofon. Văzut de o parte din francofoni ca o îndelung așteptată casă departe de-acasă, el era prezentat de alții, printre care și francofoni, drept un ghetto. Această împărțire a opiniilor s-a produs și când Senatul Universității a abolit, după cum am arătat mai devreme, cerința stăpînirii celei de-a doua limbi pentru absolvire. Criticată adesea de membri ai ambelor grupuri lingvistice pentru că era complicată, nedreaptă, lipsită de rost, etc... atîta timp cît a fost în vigoare, aceeași cerință s-a transformat, a doua zi după ce a fost eliminată, în dovada clară și lipsită de ambiguitate a atașamentului Universității față de bilingvism. Nu mai e nevoie să spunem că cei ce erau de această părere proveneau din ambele grupuri lingvistice...

Dincolo însă de percepții, puncte de vedere și afirmații îndoielnice, există și probleme generate de deficiențe reale. După cum am arătat, unele programe sînt accesibile în limba franceză doar parțial, studenții franco-ontarieni trebuind să urmeze restul cursurilor în engleză. Sînt cazuri în care programul ar trebui să fie complet accesibil în franceză însă, dintr-un motiv sau altul (lipsa unui număr suficient de studenți, lipsa de fonduri, lipsa profesorilor), el sfîrșește prin a fi doar parțial francez. Oricare ar fi cauza, problema este semnificativă pentru posibilitatea bilingvismului de a deveni asimetric: membri minorității franco-ontariene, de obicei bilingvi, pot urma acele cursuri în engleză, însă viceversa nu este valabilă pentru studenții anglofoni, majoritatea lor fiind unilingvi.

În sfîrșit, realitatea cifrelor nu poate fi eludată: numărul studenților anglofoni este cel care a înregistrat o creștere rapidă și constantă, iar nu cel al francofonilor. Proporția francofonilor a continuat să scadă de la începutul anilor '70: el reprezintă acum doar 33% din totalul corpului studențesc. Această modificare continuă a proporțiilor constituie un motiv de îngrijorare pentru unii membri ai comunității franco-ontariene.

Avantaje mici și mari

Regulamentul cu privire la bilingvism afirma clar în preambulul său: „Universitatea consideră că bilingvismul constituie în sine o valoare culturală, iar în cazul anumitor discipline și programe el este o condiție indispensabilă a excelenței”.⁴¹ i continuă: „Universitatea consideră totodată că bilingvismul constituie o valoare educativă de vreme ce permite dezvoltarea unui mediu de viață și studiu care cultivă schimburile interculturale și dezvoltarea respectului reciproc între cele două grupuri lingvistice”.

Acest concept de înțelegere și respect reciproc a deținut un loc primordial în viziunea fondatorilor Colegiului din Bytown. El continuă să fie o componentă de bază a vieții Universității de astăzi. Desigur, există frustrările ciudate pe care le implică coexistența celor două limbi, însă există, hotărît, respectul reciproc.

Studentii

Studentii din cele două grupuri lingvistice trăiesc într-adevăr împreună și cu tot cu faptul că sînt disponibile programe paralele, ei urmează adesea cursurile împreună: contactul intercultural este aproape inevitabil, iar avantajele sale sînt socotite incontestabile. De-a lungul anilor, cercetările au arătat că studenții care se înscriau la Universitate, o aleseseră tocmai pentru faptul că era bilingvă. Deși datele referitoare la absolvenți sînt mai degrabă de natură anecdotică, mulți dintre ei susțin că șederea lor în acest mediu specific a fost o experiență care le-a adus multe împliniri, atît profesional cît și strict personal. Există, pe de altă parte, studenți care au descoperit că aveau puține contacte cu membri celuilalt grup lingvistic: pentru ei mediul bilingv nu era o sursă de probleme, însă nici de satisfacții deosebite. În ansamblu, totuși, balanța înclină vizibil spre partea pozitivă.

În mod clar, accentuarea constant crescîndă a bilingvismului „instituțional” ce reiese din dezvoltarea de programe paralele în franceză la toate nivelele ar fi putut duce la împuținarea, dacă nu chiar eliminarea contactelor dintre cele două grupuri lingvistice. Paralelismul, ne spune Euclid, nu favorizează condițiile de întîlnire a punctelor. Realitatea s-a dovedit totuși alta: contactele nu se limitează la schimburile din sălile de curs și, precum tocmai am afirmat, numeroși studenți urmează cursuri în ambele limbi. Pînă la urmă, paralelismul permite studenților unilingvi să ducă la bun sfîrșit programe de care ar fi fost altminteri privați și în același timp pune la dispoziția celor bilingvi o plajă mai largă de cursuri și o experiență educațională mai bogată.

Personalul profesoral și auxiliar

Multe din aceste lucruri sînt valabile și pentru profesori și pentru personalul auxiliar. Cîteodată cerințele lingvistice fac recrutarea profesorilor — iar pentru unii dintre ei și titularizarea — mai dificilă. Cazurile de eșec din cauza limbii a doua sînt însă foarte puține. Universitatea oferă gratuit cursuri de învățare a limbii a doua pentru personalul său a cărei majoritate covîrșitoare trăiește confortabil într-un mediu în care discuțiile se desfășoară în franceză și în engleză, fără să fie nevoie de traducere.

Programele

Este la fel de clar că, pentru anumite discipline, caracterul bilingv al Universității a contribuit la calitatea programelor sale. Multe dintre acestea au fost îmbogățite de tradițiile culturale atît ale lumii anglofone cît și a celei francofone, lucru remarcant de o serie de experți din afara Universității care i-au evaluat programele.

În unele cazuri, contribuția acestor două culturi are un impact direct nu numai asupra conținutului programelor oferite studenților, ci și asupra perspectivelor lor

de angajare. Un exemplu îl reprezintă „programul național” în domeniul dreptului, care permite studenților să poată profesa, odată ce au absolvit, atât în aria Dreptului Civil de tradiție franceză cât și în cea a Dreptului Cutumiar de tradiție anglo-saxonă. În lumea de astăzi, a schimburilor internaționale și a contractelor ce conectează cele două sisteme legale, studenții care dețin în bagajul lor de cunoștințe ambele sisteme și ambele limbi se bucură de un avantaj evident.

Concluzii

Bilingvismul în învățământul superior poate fi o chestiune de opțiune sau o chestiune de necesitate, cel mai adesea însă este o combinație a acestora. El poate fi perceput ca o valoare suplimentară a tuturor celor implicați, ca o soluție imediat următoare celei mai bune pentru minoritatea lingvistică și chiar ca o sursă de asimilare. Nu spunem nimic nou afirmând că, în direcționarea evoluției bilingvismului și a felului în care este el perceput, este crucial contextul.

După cum am menționat deja, misiunea specifică Universității din Ottawa este dublă: promovarea bilingvismului și a culturii franceze în Ontario. Unii membri ai minorității franco-ontariene o consideră o misiune imposibilă, a cărei primă componentă este incompatibilă cu a doua. Preferințele lor se îndreaptă spre o universitate exclusiv franceză.

Nu este aici locul să discutăm această chestiune pe larg, însă câteva comentarii sînt binevenite.

În general vorbind, mărimea bugetului unei universități este strîns legată de nivelul și paleta programelor oferite, ambele fiind o funcție a numărului de studenți înscriși. O universitate poate decide să rămînă mică — există avantaje în aceasta — dar dacă o face, ea decide în consecință să renunțe la a fi o instituție comprehensivă care să desfășoare atât procese de învățămînt cât și de cercetare într-o arie vastă de programe atât de nivel universitar cât și postuniversitar.

După toate probabilitățile, o universitate exclusiv franceză ar fi în Ontario foarte aproape de Universitatea din Moncton în ce privește mărimea și ofertele de programe: o universitate care ar putea conferi în mare parte doar titluri de licență și cu mult mai puține programe disponibile în franceză decît cele existente la Universitatea din Ottawa. Aceasta nu ar fi o chestiune de opțiune, ci un rezultat inerent al numărului restrîns de studenți. S-ar pune apoi întrebarea care dintre programele disponibile în prezent la o universitate bilingvă ar trebui abandonat și pentru ce anume. Nu sînt ușor de găsit răspunsurile la aceste întrebări.

Următoarea întrebare s-ar ridica în legătură cu soarta acelor franco-ontarieni care ar dori să urmeze programe ce nu ar mai fi oferite în franceză. Răspunsul e simplu: ar fi puși în situația de a urma acele programe altundeva, iar dacă ar rămîne în Ontario, le-ar urma în engleză. Aceste realități, dimpreună cu toate implicațiile lor, ar trebui făcute explicite tuturor celor implicați și înțelese complet de aceștia.

În multe privințe, modelul bilingv al Universității din Ottawa s-a dovedit o cale eficientă de a oferi învățământ superior pentru ambele grupuri lingvistice: Universitatea este destul de mare pentru a putea realiza economii de pe urma asocierii dimensiunii cu formatul, iar prin faptul că se îngrijește de nevoile ambelor grupuri lingvistice este în măsură să abordeze mai adecvat chestiuni ce înglobează masa critică și deopotrivă cifrele reduse.¹⁷

Sînt desigur permise opinii diferite despre bilingvism, iar circumstanțe diferite pot duce la concluzii diferite. În cazul Universității din Ottawa, totuși, dovezile conduc în general la concluzia că modelul bilingv a venit în întîmpinarea intereselor ambelor grupuri lingvistice și că promovarea bilingvismului a contribuit la păstrarea și promovarea culturii franceze în Ontario. □

NOTE

1. Vezi, de asemeni, de același autor, în UNESCO-CEPES, *The Bilingual University, Bilingualism in a Canadian context: the case of the University of Ottawa, Higher Education in Europe*, Volumul XXV, Numărul 4, 2000, pp.469-476.

2. Pe lîngă instituțiile nenedominaționale prezentate aici, printre universitățile bilingve se numără Universitatea din Sudbury asociată cu Universitatea Laurentian și Universitatea Saint Paul asociată cu Universitatea din Ottawa. În ambele cazuri, ele și-au păstrat afilierea religioasă și conferă titluri religioase.

O altă instituție bilingvă este Colegiul Militar Regal care, după cum arată numele său, este o instituție cu obiectiv special, aflată sub jurisdicție federală, pregătirea forțelor armate constituind o responsabilitate federală.

3. Vezi *The Bilingual University*, op.cit.

4. Spre deosebire de provincii, care se bucură de drepturi constituționale, teritoriile au drepturi delegate de către guvernul federal. Nu există universități în teritorii. În cele ce urmează, referințele se vor face doar la provincii.

5. Legea constituțională din 1982, Partea I, art. 16(1).

6. *Ibid.*, art. 93, sublinierea autorului.

În ciuda acestei exclusivități, guvernul federal joacă un rol major în finanțarea educației, dar care este unul indirect. În special, el furnizează fondurile pentru cercetarea universitară prin intermediul a trei consilii de finanțare majore: unul pentru științe sociale și umaniste, unul pentru științe pozitive și inginerie și unul pentru științe medicale și asociate acestora.

7. Vezi Guindon, R., *Coexistence difficile: la dualité linguistique a l'Université d'Ottawa*, Vol. 1, Ottawa: Presses de l'Université d'Ottawa, 1989, p.12 (traducerea din franceză în engleză aparține autorului).

8. *Ibid.*

9. *Ibid.*, p.13.

10. *Ibid.*, p. 52.

11. Pentru o descriere a acestor probleme, vezi Guindon, *ibid.*, pp.53-67.

12. *Ibid.*, p.184.

13. Titlurile lui Guindon în limba franceză sînt: *Coexistence difficile*, *Coexistence menacée*, *Coexistence féconde*, *Coexistence équitable*. Recomand cititorilor interesați să consulte toate cele patru volume pentru o prezentare exhaustivă a originilor și evoluției bilingvismului la Universitatea din Ottawa.

14. Vezi L'Université d'Ottawa - Un Heritage pur Demain / The University of Ottawa - A Tradition for Tomorrow, Université d'Ottawa, 1990, pentru o scurtă istorie a Universității.

15. Ibid., p.105.

Aceste tendințe generale au persistat de-a lungul anilor. Studenții din Quebec reprezintă acum mai puțin de 15% din corpul studențesc. La originea acestei scăderi se află doi factori principali: extinderea sistemului universitar din Quebec odată cu crearea Universității din Quebec care a deschis simultan patru campusuri în 1969 și dezvoltarea ulterioară a altor campusuri printre care cel din Hull, separat de Ottawa doar printr-un pod; și diferența crescândă dintre taxele de școlarizare cerute în provinciile Quebec și Ontario, în aceasta din urmă nivelul lor reprezentând mai mult de dublul din cea dintâi.

16. The Fulcrum, Vol. 62, nr. 1, august 30- septembrie 5, 2001, p. 7 (sublinierea autorului).

17. Exemplul programelor postuniversitare poate concretiza această afirmație. Calitatea programelor postuniversitare din Ontario este apreciată de către experți din exterior la începutul lor (o evaluare "standard"), iar, în cazul în care sînt autorizate, pe parcursul lor periodic (evaluare "periodică"). Evaluatorii iau în considerare diferiți indicatori, inclusiv numărul de profesori repartizați programului, calitatea rezultatelor cercetărilor efectuate de aceștia, numărul de studenți, și infrastructura disponibilă (depozitele bibliotecilor, dotările existente pentru cercetare și laboratoare, servicii informatice, etc... acolo unde este cazul). Într-o serie de cazuri (în special referitoare la cerințele de infrastructură), condițiile se aplică global, indiferent de limbă. Combinarea celor două grupuri lingvistice face posibilă prezența unei asemenea infrastructuri, existența profesorilor bilingvi face posibilă supervizarea muncii studenților din ambele grupuri, etc... Există posibilitatea ca, luat separat, un program consacrat exclusiv minorității lingvistice să nu întrunească aceste criterii, și ca atare să nu fie oferit.

Traducere de Doina Baci

Jean-Michel BEILLARD deține titlul de doctor în economie al Universității Notre-Dame, Indiana, SUA. El a fost cooptat de către Catedra de "tiințe Economice a Universității din Ottawa în 1968 și numit în 1978 vicerector-asistent, iar în 1980 Secretar al Universității. El deține din 1990 funcția de vicerector, răspunzînd de Departamentul de Dezvoltare și Relații ale Universității. Este în curs de elaborare a unei lucrări despre universitățile din Ontario.